

ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΝΤΑΕΤΗΡΙΣ

ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΒΟΡΕΑ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ : "ΠΥΡΣΟΥ", Α. Ε.
1940

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΕΝΗΛΙΚΙΩΣΕΩΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΚΑΙ ΤΑ ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ

ὑπὸ

Γ. Θ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Ἐκ τῆς ἐρεῦνης τῆς ποινικῆς νομοθεσίας τῶν διαφόρων κρατῶν προκύπτει ὅτι τὸ ὄριον τοῦ τε ἀπολύτως ποινικῶς ἀνευθύνου ὡς καὶ τὸ τοῦ ἀπολύτως ποινικῶς ὑπευθύνου, ποικίλλει τὰ μέγιστα, ἐξικνούμενον λ.χ. τὸ μὲν πρῶτον ἀπὸ τοῦ 14^{ου} ἔτους ἐν Γιουγκοσλαβίᾳ⁽¹⁾ μέχρι τοῦ 16^{ου} ἐν Βελγίῳ, τὸ δὲ δεύτερον, ἀπὸ τοῦ 14^{ου} ἐν Ἑλλάδι, μέχρι τοῦ 20^{ου} ἐν Ἑλβετίᾳ καὶ Πορτογαλίᾳ.

Ποικιλία δ' ὡς ἐκ τούτου μέγιστη παρατηρεῖται ὅσον ἀφορᾷ καὶ εἰς τὸ μεταξὺ τοῦ ἀπολύτως ἀνευθύνου ὄριον καὶ τὸ τοῦ ἀπολύτως ὑπευθύνου, τὸ διάστημα δηλ. τῆς περιορισμένης εὐθύνης ἐγκληματοῦντος τινος ἀνηλίκου.

Τὰ ἀνωτέρω χρονικά ὄρια εἰς τὰ πλεῖστα τῶν κρατῶν θεωροῦνται ὡς μικρά, δι' ὃ τάσις παρατηρεῖται εἰς τὰς νεωτέρας νομοθεσίας ἀναβιβάσεως τῶν ὀρίων τούτων.

Ἐν Ἑλλάδι ἡ τοιαύτη τάσις σαυρῶς κατεδείχθη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, πρωτοβουλίᾳ τὸ μὲν τῶν παρ' ἡμῖν εἰδικῶν ἐπιστημόνων Ἡλιοπούλου Γ.⁽²⁾, Γαρδίκα Κ.⁽³⁾, Τζωρτζοπούλου Χ.⁽⁴⁾, τὸ δὲ τῆς Πολιτείας⁽⁵⁾ καὶ τῶν ὑπ' αὐτῆς καταρτισθεισῶν νομοπαρασκευαστικῶν ἐπιτροπῶν 1924, 1933, 1935.

Διαφωνία ὅμως παρατηρεῖται μεταξὺ τῶν ἀνωτέρω ὡς πρὸς τὸ ὄριον τῆς ἐνάρξεως καὶ τοῦ τερματισμοῦ τῆς ποινικῆς ἐνηλικιώσεως,

(1) Μ. Τσάτσουρα, Αἱ φυλακαὶ τῆς Μητροβίτσης ὑπὸ τὸν νέον Γιουγκοσλαβικὸν κώδικα, Θεσσαλονίκη 1938.

(2) Ἡλιοπούλου Γ., Σύστημα Ἑλληνικοῦ ποινικοῦ δικαίου, ἔκδ. 4η 1927.

(3) Γαρδίκα Κ., Ἐγκληματολογία, σελ. 105.

(4) Τζωρτζοπούλου Χ., Οὐσιαστικὸν ποιν. δίκαιον 1936.

(5) Πρβλ. νόμον 5098 «Περὶ δικαστηρίων ἀνηλίκων».

δι' ἄλλους τε μὲν λόγους, μάλιστα δέ, ὡς τινες διατείνονται, ⁽¹⁾ «διότι τοῦτο εἶναι δυσχερέστατον, ἰδίᾳ ἐν Ἑλλάδι, ἐνθα (κατ' αὐτοὺς) ἐλλείπει πᾶσα σχετικὴ προεργασία ἐκ μέρους τῶν εἰδικῶν». Οὕτως ἄλλοι μὲν (καὶ εἶναι οὗτοι οἱ πλεῖστοι), προτείνουν ὡς ὄριον ἐνάρξεως τῆς ποινικῆς εὐθύνης τὸ 12^{ον} ἔτος, τῆς δὲ ἀπολύτου ἐνηλικιώσεως τὸ 16^{ον}, ἄλλοι δὲ ὄριον ἐνάρξεως τῆς ποινικῆς εὐθύνης τὸ 16^{ον}.

Καθῆκον ἡμῶν θεωροῦντες νὰ συμβάλωμεν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ αἰτήματος τούτου τῆς Ἑλληνικῆς ποινικῆς ἐπιστήμης, ἐπιχειροῦμεν ἐνταῦθα τὴν ἐξέτασιν τῶν μέχρι σήμερον σχετικῶν πρὸς τοῦτο πορισμάτων τῆς Ἑλληνικῆς ψυχολογικῆς ἐρεῦνης.

Πρὸς τοῦτο δ' ἔχοντες ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ ἱκανότης πρὸς καταλογισμὸν ἐξαρτᾶται ⁽²⁾ οὐ μόνον ἐκ τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς φυσιολογικῆς, τῆς συναισθηματικῆς καὶ τῆς ἠθικῆς, ἢ τῆς γενικῆς ἱκανότητος τοῦ ὅλου ψυχοφυσικοῦ ὄργανισμοῦ τοῦ ἀτόμου πρὸς ὀρθὴν προσαρμογὴν αὐτοῦ εἰς τὸ περιβάλλον, κρίνομεν ἀναγκαῖον εἰς πάσας ταύτας τὰς ἀπόψεις τοῦ Ἑλληνοσ καὶ τὰ σχετικὰ τῆς Ἑλληνικῆς ψυχολογικῆς ἐρεῦνης πορίσματα νὰ ἐκταθῶμεν.

1. Πορίσματα φυσιολογικῆς ἐρεῦνης.

Ἀρχόμεθα δ' ἀπὸ τῆς φυσιολογικῆς ἐξετάσεως, οὐ μόνον διὰ τὴν παρατηρηθεῖσαν μεταξὺ ἐμμήνου ρύσεως καὶ ἐγκληματικότητος σχέσιν ⁽³⁾, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν μεγάλην σχέσιν τοῦ σώματος πρὸς τὸ πνεῦμα, ἀλήθειαν γνωστὴν ἀπὸ τῶν προγόνων ἡμῶν, πειραματικῶς δὲ ὑπὸ τοῦ Ἀμερικανοῦ Terman ἀποδειχθεῖσαν ἐξ ἐρευνητῶν, καθ' ὅς μεγίστη παρετηρήθη ἡ σχέσις μεταξὺ εὐφυΐας καὶ ἐμμήνου ρύσεως, τῶν ἀνωτέρας εὐφυΐας νεανίδων ἐμφανιζουσῶν τὸ φυσιολογικὸν τοῦτο φαινόμενον ἐνωρίτερον ἄλλων, κατωτέρας εὐφυΐας.

Κατὰ τὰς ἐρεῦνας τῆς Μαλασπίνα ⁽⁴⁾ καὶ τὰς ἡμετέρας ⁽⁵⁾ παρατηροῦμεν ὅτι ἡ ἐμφάνισις τῆς ἡβης, τὸ κύριον δηλ. χαρακτηριστικὸν τῆς φυσιολογικῆς ὄριμάσεως καὶ ἀναπτύξεως τῆς Ἑλληνίδος νεάνιδος, ἐρευνηθεῖσα ἐπὶ τῇ βάσει δύο κριτηρίων ψυχολογικοῦ ἐρωτηματολογίου, τοῦ χρόνου τ. ἔ. τῆς ἐμφανίσεως τῆς ἐμμήνου ρύσεως καὶ τοῦ τῆς παρατηρουμένης μεγαλυτέρας φυσιολογικῆς ἀναπτύξεως, συμβαίνει κατὰ μείζονα ἀναλογίαν καὶ δὴ κατὰ 30, 60^ο%, εἰς τὸ 13^{ον} ἔτος.

(1) Τζωρτζοπούλου Χ., Οὐσιαστικὸν ποιν. δίκαιον 1936 σελ. 286 καὶ 291.

(2) Βλ. Lombroso—Ἀνρίνου, τόμ. Β' Ἀθῆναι 1925, σελ. 50

(3) Βλ. καὶ Γ. Παπαζαχαρίου, Οἱ ἀνήλικοι ἐγκληματῆται 1932 σελ. 85—87.

(4) Βλ. Πρακτικά Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 10. 1935 σελ. 70.

(5) Βλ. Πρακτικά Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 11. 1936 σελ. 232.

Γενικώτερον δὲ ἡ φυσιολογικὴ ὠρίμασις τῶν Ἑλληνίδων κατὰ 90% συμβαίνει κατὰ τὴν ἀπὸ 11, 6—15, 5 ἡλικίαν, ἢ τὴν μεταξὺ τοῦ 12ου—16ου ἔτους.

Ἐκτείνεται δ' ἡ διασπορὰ τῆς ἐμφανίσεως τῆς ἡβης παρ' ἡμῖν πέραν τοῦ 17ου ἔτους, περισσότερον δ' ἢ εἰς ἄλλα κράτη (¹).

Ὡσαύτως κατὰ τὰς ὡς ἄνω ἡμετέρας ἐρεῖνας ἡ ἐμφάνισις τῆς ἡβης εἰς τοὺς νέους ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐπομένως ἡ φυσιολογικὴ ὠρίμασις αὐτῶν, ἐρευνηθεῖσα διὰ τριῶν κριτηρίων τ. ἔ. τοῦ χρόνου τῆς ἐμφανίσεως τοῦ μύστακος, τοῦ χρόνου τῆς μεταβολῆς τῆς φωνῆς καὶ τοῦ τῆς παρουσιαζομένης μεγαλυτέρας ἀναπτύξεως, στοιχείων δευτερευόντων μὲν, πλὴν σημαντικωτέρων ὡς πρὸς τὸ προκείμενον πρόβλημα, ἢ ἡ ἔναρξις τῆς σπερμογονίας, (²) διὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης γνῶσιν τῆς ἀναπτύξεως τῆς ὅλης ψυχοφυσικῆς ὀλότητος ἢ τῆς προσωπικῆς ἀναπτύξεως ἀτόμου τινός, ἢ ἐμφάνισις, λέγομεν, τῆς ἡβης εἰς τοὺς νέους, συμβαίνει κατὰ μείζονα ἀναλογίαν μεταξὺ τοῦ 14ου καὶ 16ου ἔτους, κατὰ 70% δὲ μεταξὺ τοῦ 12ου—16ου ἔτους. Ἐκτείνεται δ' αὕτη οὐσιαστικῶς ἀπὸ τοῦ 9ου ἔτους μέχρι τοῦ 19ου.

Συγκρίνοντες τὸν χρόνον τῆς ὡς ἄνωτέρω ἐμφανίσεως τῆς ἡβης πρὸς τὸν τῆς ἐσωτερικῆς διαμορφώσεως τοῦ ἐγκεφάλου παρατηροῦμεν ὅτι μόλις κατὰ τὸ 13ον ἔτος ἀρχεται ἡ μόρφωσις τῶν συνδετικῶν νευρικῶν ἰνῶν, ἢ αὐξήσις εἰς ἀριθμὸν αὐτῶν καὶ τῶν γαγγλιακῶν κυττάρων καὶ τῶν λεπτοτέρων στοιχείων τῆς φαιῶς οὐσίας τοῦ ἐγκεφάλου, δι' ἧς διαμορφώσεως καθίσταται δυνατὴ ἡ λειτουργία τῆς κρίσεως καὶ τῆς ἀφηρημένης σκέψεως. Ἡ διαμόρφωσις δ' αὕτη εἶναι μεγίστη, ἰδίως κατὰ τὸ 16ον—17ον ἔτος, διαρκοῦσα εἰσέτι ἐπὶ μακρόν. Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου, καθὼς καὶ τῶν ἀρξαμένων κατὰ τὴν ἐφηβείαν λειτουργιῶν τῶν γεννητικῶν ἀδένων καὶ γενικῶς τῶν πλείστων ἐνδοκρινῶν, τὸ νευρικὸν σύστημα καθίσταται εὐαίσθητον, τὸ πρότερον δ' ἡσυχον παιδίον, ἀποβαίνει κατὰ τὴν ἐφηβείαν εὐερέδιστον καὶ ἀνήσυχον, ἀδυνατοῦν μέχρι τῆς τελείας ἀναπτύξεως καὶ ἐνηλικιώσεως αὐτοῦ νὰ κυριαρχῇ ἑαυτοῦ, ἔξ οὗ καὶ εὐχερεστέρα ἢ διάπραξις τοῦ ἐγκλήματος.

Συμπέρασμα. Ἀπὸ φυσιολογικῆς ἀπόψεως ἐξετάζοντες τὸ πρόβλημα τῆς ποινικῆς ἐνηλικιώσεως, (ἐφ' ὅσον διὰ νομικοὺς λόγους ἐπιβάλλεται ὁ καθορισμὸς ἐνὸς ὅριου καὶ οὐχὶ ἡ ψυχολογικὴ ἐξέτασις,

(¹) Βλ. Γ. Θ. Σακελλαρίου, Ἡ ἐμφάνισις τῆς ἡβης ἐν Ἑλλάδι 1937.

(²) Βλ. Γ. Παπαζαχαρίου, Οἱ ἀνήλικοι ἐγκληματῆται 1932, σελ. 87.

ὡς ἀλλαχοῦ πραγματευόμεθα⁽¹⁾, ἐκάστου ἀνηλικίου ἐγκληματίου) ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνωτέρω ἐπιστημονικῶν πορισμάτων, βλέπομεν ὅτι ὁ ὄρισμός τοῦ 12^{ου} ἔτους ὡς ὄριον ἐνάρξεως τῆς σχετικῆς ποινικῆς ἐνηλικιώσεως ὑπὸ τῶν ἀνωτέρω εἰδικῶν ἐπιστημόνων καὶ τῆς νομοπαρασκευαστικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Ποινικοῦ Κώδικος (1933) δὲν εὐσταθεῖ, οὔτε ὡς πρὸς τὰ θήλεα, πολὺ δὲ περισσότερο ὡς πρὸς τὰ ἄρρενα.

Ὡς πρὸς δὲ τὸν τερματισμὸν τῆς σχετικῆς ποινικῆς ἐνηλικιώσεως, ὁρισθέντα εἰς τὸ 16^{ον} ἔτος, τὸ αὐτὸ δύναται νὰ λεχθῆ, δεδομένου ὅτι πολλὰ ἄτομα καὶ δὴ 12—15% περίπου τῶν νέων ἀρχίζουν νὰ ὀριμᾶζωσι μὲν πέραν τοῦ 16^{ου} ἔτους καὶ δὴ μεταξὺ 17^{ου} καὶ 21^{ου} ἔτους.

Κατὰ ταῦτα ὡς ὄριον ἐνάρξεως τῆς ποινικῆς ἐνηλικιώσεως ἀπὸ ἀπόψεως φυσιολογικῆς ὀριμότητος πρέπει νὰ ὁρισθῆ τοῦλάχιστον τὸ 14^{ον} μὲν διὰ τὰ θήλεα καὶ τὸ 16^{ον} διὰ τὰ ἄρρενα, ἢ δι' ἀμφοτέρω τὰ φύλα τὸ 15^{ον}. Τῆς δὲ παύσεως τῆς ποινικῆς ἐνηλικιώσεως τὸ 17^{ον} ἔτος μὲν διὰ τὰ θήλεα, τὸ 19^{ον} ἢ 20^{ον} δὲ διὰ τὰ ἄρρενα, ἢ γενικώτερον δι' ἀμφοτέρω τοῦλάχιστον τὸ 18^{ον}, τοῦ μεταξὺ τῶν ὄριων τούτων χρόνου ὀριστέου ὡς χρόνου ἠλαττωμένης ποινικῆς εὐθύνης.

2. Πορίσματα διανοητικῆς ἐρεῦνης.

Ἐξετάζοντες ἀπὸ διανοητικῆς ἀπόψεως τὸν Ἕλληνα ἔφηβον παρατηροῦμεν ἐπίσης ὅτι ἡ ἡλικία, καθ' ἣν συμπληροῦται ἡ διανοητικὴ ἀνάπτυξις αὐτοῦ, ὑπερβαίνει τὸ ὑποδεικνυόμενον ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς ποινικῆς ἐπιστήμης ὄριον τῆς ἐνάρξεως τῆς ποινικῆς εὐθύνης, τ.ἔ. τὸ 12^{ον} ἔτος.

Ἐκ τῶν κατὰ τὸ ἔτος 1925—1927 ἡμετέρων ἐρευνῶν, δι' ὧν προσηρμόσθη ἡ κλίμαξ Binet - Terman πρὸς μέτρησιν τῆς εὐφυΐας ἐπὶ τῶν Ἑλληνοπαίδων⁽²⁾ καὶ τῶν ὁμοίων τοῦ Ν. Ἐξαρχοπούλου τῷ 1932⁽³⁾ εὐρέθη ὅτι οἱ δωδεκαετεῖς κατὰ τὴν χρονολογικὴν ἡλικίαν Ἑλληνόπαιδες κατὰ 64—75% (μέτρον, καθ' ὃ ἔσταθμῆθη ἡ ἡμετέρα κλίμαξ), ἐπιτυγχάνουσιν εἰς κριτήρια καὶ στοιχεῖα πνευματικῆς ὀριμότητος ἀπλᾶ, οἷα εἶναι· 1) ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ποικιλία τῶν συνειρμῶν κοινῶν ἐν χρήσει λέξεων, ἡ εὐκολία εἰς ἀναπόλησιν αὐτῶν λ.χ. ἀπαγγελία 60 οἰωνδῆποτε λέξεων εἰς χρόνον τοῦλάχιστον 3' τῆς ὥρας.

(1) Πρὸς βλ. Γ. Σακελλάριου, Τὸ ἔγκλημα ἐν Ἑλλάδι, σελ. 22 καὶ Στοιχεῖα Κοινωνιολογίας, σελ. 301 κ. ἔξ.

(2) Βλ. Γ. Σακελλάριου, Ἡ μέτρησις τῆς εὐφυΐας, σ. 99, 1927.

(3) Ν. Ἐξαρχοπούλου, Ψυχικαὶ διαφοραὶ τῶν παίδων καὶ ἡ διάγνωσις αὐτῶν, σελ. 251 καὶ ἔξ.

2) Ἡ εὐκολία μεθ' ἧς οἱ 12ετείς ἐκ τοῦ πλούτου τῆς ἐμπειρίας αὐτῶν ἀνευρίσκουσι σχέσεις καὶ χαρακτηριστικὰ ὅμοια πρὸς δοθὲν στοιχεῖον ἢ λέξιν καὶ δεικνύουσιν ἐπομένως ὅτι κατέχουσι μέγιστον γλωσσικὸν πλοῦτον ἢ δεξιότητα εἰς χρῆσιν αὐτοῦ, ὡς ἡ εὕρεσις ὁμοιοκαταλήκτων.

3) Ἡ ἱκανότης πρὸς ἐκτίμησιν ὑφισταμένης λογικῆς σχέσεως μεταξὺ ἀφηρημένων στοιχείων περισσοτέρων τῶν δύο, ὡς ἡ μεταξὺ αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος, ἢ εὕρεσις τοῦ μέρους ἐκ τοῦ ὅλου κλπ.

4) Ἡ ἱκανότης πρὸς πρακτικὴν κρίσιν καὶ προσαρμογὴν, οἷον ἡ διανομή διὰ τοῦ ταχύτερου δυνατοῦ τρόπου ἡμερησίων εἰς ἐπὶ χάρτου ἐμφαινόμενῃ συνοικίαν, ἔχουσαν ἀτάκτως καὶ ἄνευ σχεδίου τὰς οἰκίας αὐτῆς κλπ.

Ἄδυνατοῦσιν ἐπίσης συνήθως τὰ 12 ἐτῶν πνευματικῆς ἡλικίας παιδιά νὰ γενικεύωσιν ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους, κατόπιν προσοχῆς εἰς κοινὸν χαρακτηριστικόν, ἀδυνατοῦσι νὰ συγκρίνωσι, ν' ἀφαιρῶσι καὶ γενικεύωσιν, ἀσαφῆ ἔχοντα ἰδέαν ἀφηρημένων ἐννοιῶν.

Ἰδιαιτέρως ὅμως τὰ 12 ἐτῶν ἄτομα (κατὰ τὸ πλεῖστον) ἀδυνατοῦσι νὰ κατανοήσωσι τὰ ἐλατήρια τὰ κινουῦντα ἄτομόν τι πρὸς τοιαύτην συμπεριφορὰν, οἷα λ.χ. ἐμφανίζεται εἰς τινὰς μύθους, εἶναι ἀνίκανα νὰ κατανοήσωσι κοινωνικὰς σχέσεις καὶ νὰ προσαρμοσθῶσιν εἰς αὐτάς, ἀδυνατοῦσι δ' ὡς ἐκ τούτου νὰ διακρίνωσι τὸ ἐκάστοτε ἠθικῶς ὀρθόν (¹), δὲν ἔχουσι δηλ. τὴν ἱκανότητα νὰ «ἐνεργῶσι μετὰ διακρίσεως» ἵνα μεταχειρισθῶμεν τὴν κοινὴν τῶν δικαστηρίων φράσιν, ὡς περαιτέρω ἐκτενέστερον θὰ ἀποδείξωμεν, ἀπαραίτητον καὶ βασικὸν στοιχεῖον πρὸς καταλογισμὸν εὐθύνης. Τούτου δὲ δεδομένου, εἶναι εὐκόλον νὰ ἐξηγηθῇ διατὶ πλεῖστα ἐγκλήματα ἢ πλημμελήματα καθήμερινῶς τελοῦνται παρὰ προσώπων ἀφυῶν ἢ κατωτέρας εὐφυΐας καὶ διατὶ αἱ πράξεις αὗται δὲν εἶναι ἠθικῶς ἄξιοι καταλογισμοῦ.

Ἄδυνατοῦσιν ὡσαύτως οἱ πλεῖστοι τῶν 12ετῶν Ἑλληνοπαίδων κατὰ κανόνα ν' ἀναπαριστῶσιν ἐν ὅλῳ τῇ βίῳ τὰς ἐννοίας τριῶν πραγμάτων, συγκρίνοντες δ' ὅλα τὰ γνωρίσματα αὐτῶν νὰ εὐρίσκωσιν ὁμοιότητα μεταξὺ των, ὡς μεταξὺ τῆς ἀγελάδος λ.χ. τοῦ σπουργίτου καὶ τοῦ ὄρου.

Ἄδυνατοῦσιν ἐπίσης οἱ αὐτοὶ 12ετείς νὰ διανοῶνται ἐπαρκῶς, ὥστε νὰ εὐρίσκωσι μέσα, νὰ σχηματίζωσιν ὑποθέσεις, νὰ ἐπιφέρωσι συγκρίσεις κλπ. πρὸς λύσιν ἐνὸς προβλήματος· ἀδυνατοῦσι λ.χ. νὰ ἀνασυνθέτωσι τὰς ἀτάκτως τοποθετημένας λέξεις μιᾶς προτάσεως ὡς ἡ ἐξῆς: «Διὰ

(¹) Πρὸβλ. I'. Σακελλαρίου, Ἡ μέτρησις τῆς εὐφυΐας, σελ. 107.

ένωρις ἐκινήσαμεν πολὺ ποτάμι νὰ τὸ ὑπάγωμεν εἰς», καὶ τοῦτο διότι δὲν ἔχουσιν οἱ 12ετείς εἰσέτι πλήρως ἀνεπτυγμένας τὰς ἀφομοιωτικὰς τῶν λειτουργίας.

Ἐπολείπονται ἐπίσης οὗτοι, πλὴν ἄλλων, εἰς τὴν κατεργασίαν διὰ τῆς δημιουργικῆς τῶν φαντασίας ὑλικοῦ ὀπτικῶν παραστάσεων, οἷα ἀπαιτεῖται πρὸς λύσιν ὠρισμένων πρακτικῶν προβλημάτων ὡς τὸ ἑξῆς: «ἔχω ἓνα μεγάλο κουτὶ πού ἔχει μέσα τέσσαρα κουτιά καὶ κάθε ἓνα ἀπὸ τὰ τέσσαρα αὐτὰ κουτιά ἔχει ἄλλα τέσσαρα μικρότερα. Πόσα εἶναι ὅλα ὅλα τὰ κουτιά; κλπ.»

Τὰς ἱκανότητας ταύτας ἔχουσιν ἀνεπτυγμένας εἰς βαθμὸν τινα οἱ 14 ἐτῶν ἔφηβοι, μᾶλλον δ' ἀνεπτυγμένας οἱ κατωτέρας καὶ ἀνωτέρας ἀναπτύξεως ἐνήλικοι, οἵτινες κατ' ἐξοχὴν δύνανται νὰ ἐπιδείξωσιν εἰς ἀνώτερον βαθμὸν ἱκανότητα πρὸς ἐκτίμησιν σχέσεων μεταξὺ πολλῶν στοιχείων πρακτικῆς ὑποθέσεως⁽¹⁾, ὡς ἡ κρίσις καὶ ἀπάντησις εἰς τὰς ἑξῆς πράξεις:

«Ἐνας ἄνθρωπος περιεπάτει μίαν ἡμέραν εἰς τὸ δάσος πλησίον τῆς πόλεως. Ἐξαφνα ἔσταμάτησε πάρα πολὺ τρομαγμένος καὶ ὕστερα ἔτρεξε πρὸς τὸν πλησιέστερον χωροφύλακα λέγων ὅτι μόλις ἀκριβῶς εἶδε νὰ κρέμεται εἰς τὸ δάσος ἀπὸ τὸν κλάδον ἑνὸς δένδρου ἓνα... ἓνα τί;»

Τὰ 70% ὁμως, περίπου, τῶν κατὰ τύχην λαμβανομένων Ἑλλήνων ἀνηλίκων τῆς ἡλικίας τῶν 14 ἐτῶν δὲν δύνανται νὰ συγκρατῶσιν ἐκουσίως ἀφηρημένην τινὰ εἰκόνα, δημιουργουμένην ἐπὶ τῇ βάσει δεδομένων στοιχείων, ὡς συμβαίνει εἰς τὴν ἀναμετάθεσιν τῶν δεικτῶν ὠρολογίου καὶ τοῦ οὕτω καθορισμοῦ τῆς ὥρας: δὲν δύνανται νὰ καθορίζωσι πλήρως διαφορὰς μεταξὺ ἀφηρημένων, συγκρίνοντες, ἀφαιροῦντες καὶ γενικεύοντες περισσότερον καὶ τελειότερον ἢ εἰς τὸ 12ον ἔτος, εἰς ὃ, ὡς εἴπομεν, μόλις αἱ ἱκανότητες αὐταὶ ἐμφαίνονται, δὲν δύνανται οἱ ἀνωτέρω 14ετείς ἀνήλικοι νὰ προσέχωσι συντόμως, συνεχῶς συγκρατοῦντες ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν, οὐχὶ προκείμενον ὡς συγκριμένον, παρέχοντα δηλ. ἔξωθεν ἐρεθισμούς, ἀλλὰ σκοπὸν ἀτενιζόμενον ἔσωθεν, ὡς εἰς τὴν ἐκμάθησιν ἑνὸς κώδικος ἀπὸ μνήμης.

Κατὰ μείζονα δὲ λόγον οἱ ὡς ἀνωτέρω ἀνήλικοι, πλὴν ἄλλων, δὲν ἔχουσιν ἐπαρκῶς ἀνεπτυγμένην δημιουργικὴν ὀπτικὴν φαντασίαν καὶ ἱκανότητα πρὸς κατανόησιν καὶ λογικὴν συγκράτησιν παρεχομένης ὁμάδος ἰδεῶν ἀφηρημένων.

(1) Πρβλ. Γ. Σακελλάριου, Ἡ μέτρησις τῆς εὐφυΐας, σελ. 115 καὶ Ν. Ἐξαρχοπούλου, Ψυχικαὶ διαφοραὶ τῶν παιδῶν καὶ ἡ διάγνωσις αὐτῶν, σελ. 265.

Ἐν ὀλίγοις, πλήρως ἀνεπτυγμένην διάνοιαν, στοιχεῖον ἀπαραίτητον πρὸς καταλογισμόν εὐθύνης, κατὰ κανόνα ἔχουσιν οἱ ἄνω τῶν 14 ἐτῶν πνευματικῆς ἡλικίας ἄνθρωποι.

Ἄλλ' ἐρώτημα προβάλλεται. Μέχρι τίνος χρονολογικῆς ἡλικίας βαίνει τὸ ἀκρότατον ὄριον τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως τῶν Ἑλλήνων παίδων καὶ ἐφήβων;

Ὡς πρὸς τοῦτο δὲ κ. Θ. Βορέας ἐν τῇ ψυχολογίᾳ (1) αὐτοῦ λέγει: Τινὲς ἄκρον ὄριον τῆς ἀναπτύξεως ταύτης (νοητικῆς) ὑπολαμβάνουσι τὸ 16ον ἔτος, ἄλλοι τὸ 18ον, ἢ 20όν, ἄλλοι δὲ πάλιν τὸ 13ον. Φαίνεται δὲ ὅτι, ὅπως αἱ ἄλλαι ψυχικαὶ λειτουργίαι, οὕτω καὶ ἡ περὶ τῆς ὁ λόγος συντελεῖται κατὰ τὸ 20όν ἔτος μάλιστα, ὅτε καὶ ἡ τοῦ ἐγκεφάλου ἀνάπτυξις συμπληροῦται.

Ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐπιστήμονος γενομένων ἐρευνῶν ἐν τῇ Ψυχολογικῇ Ἐργαστηρίῳ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν πρὸς εὗρεσιν τῆς ἰσχύος τῆς ἐντυπώσεως τῆς μνήμης (2), ἐπὶ ἀρρένων καὶ θηλέων μανθάνομεν ἐπίσης ὅτι ἡ ἰσχύς τῆς μνήμης τὴν μεγίστην ἔχει ἀνάπτυξιν κατὰ τὸ 19ον ἔτος, ὁπότε καὶ τοῦ ὅλου σώματος ἡ παράλληλος ἀνάπτυξις συντελεῖται καὶ δὴ τοῦ ἐγκεφάλου, ἔξ οὗ ἤρτηται σύμπας ὁ ψυχικὸς βίος. Μεγάλη δ' ἄλλως τε ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐρευνητοῦ εὐρέθη ἡ συγγένεια μεταξὺ εὐφυΐας καὶ μνήμης (3), ἐλέγξαντος τὴν μνήμην καὶ εὐφυΐαν 478 Υ. ἡλικίας 7—20 ἐτῶν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς κλίμακος πρὸς μέτρησιν τῆς εὐφυΐας (4).

Κατὰ τὰς ἡμετέρας ἐρεῦνας αἱ πνευματικαὶ ἱκανότητες καὶ λειτουργίαι τοῦ Ἑλληνόπαιδος ἀναπτύσσονται καὶ βελτιοῦνται σὺν τῇ ἡλικίᾳ, μὲ ρυθμὸν ταχύτερον κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη, βραδύτερον δὲ κατὰ τὰ ἔτη τῆς ὠριμότητος. Ἢ τοιαύτη δὲ ἀνάπτυξις χωρεῖ εἰς τὰ μεσαίας πνευματικῆς ἱκανότητος ἄτομα, τὰ καὶ πλεῖστα, αὐξανομένη μέχρι καὶ πέραν τοῦ 14ου, ἀλλ' οὐχὶ καὶ πέραν τοῦ 16ου ἔτους.

Οὕτω τὰ πλεῖστα τῶν Υ. τῆς μέσης πνευματικῆς ἱκανότητος, ὅταν θὰ ἔχωσι φθάσῃ τὴν πνευματικὴν ταύτην ἀνάπτυξιν, ἢ πνευματικὴν ἡλικίαν τῶν 14 ἐτῶν, **θὰ εἶναι ἀνωτέρας χρονολογικῆς ἡλικίας.** Κατὰ κανόνα δ', ὡς εὐρέθη ἐκ τῶν τελευταίων ἐρευνῶν τοῦ Torman,

(1) Βλ. Θ. Βορέα, Ἀκαδημικά, 2, Ψυχολογία, σελ. 269.

(2) Βλ. Θ. Βορέα, Πειραματικαὶ μνημονικαὶ ἐρευναί. Ἢ πορεία τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς ἰσχύος τῆς μνήμης κατὰ τὰς διαφόρους ἡλικίας, ἐν Πρακτ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν 5, 1930, σελ. 230 καὶ ἔξ.

(3) Θ. Βορέα, Πειραματικαὶ μνημονικαὶ ἐρευναί. Εὐφυΐα καὶ μνήμη, ἐν Πρακτ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν 6, 1931 σελ. 133 καὶ ἔξ.

(4) Βλ. Γ. Σακελλαρίου, Ἢ μέτρησις τῆς εὐφυΐας, Ἀθήναι 1927.

τὰ μὴ κατόπιν ἐπιλογῆς ἐξετασθέντα 15 ἐτῶν πνευματικῆς ἡλικίας Υ. ἔχουσι κατὰ τὸ ἥμισυ ἡλικίαν χρονολογικὴν 16 ἐτῶν καὶ πλέον.

Συγκρίνοντας τὰ ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν ἐρευνῶν πορίσματα πρὸς τὰ τῶν ξένων παρατηροῦμεν ὅτι κατὰ τὰ πορίσματα γενομένων ἐρευνῶν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς κλίμακος Terman—Binet ὑπὸ τοῦ C. Burt ⁽¹⁾ ἐν Ἀγγλίᾳ τὸ μέσης πνευματικῆς ἀναπτύξεως ἄτομον πλησιάζει τὴν πνευματικὴν ἡλικίαν τῶν 14 ἐτῶν, ἀλλ' ἡ χρονολογικὴ ἡλικία αὐτοῦ πάντως εἶναι ἀνωτέρα τῶν 14 ἐτῶν, κυμαινομένη μεταξὺ 14—16 ἐτῶν.

Εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα καταλήγει καὶ ὁ Terman ⁽²⁾ εἰς τὴν νέαν αὐτοῦ κλίμακα τοῦ ἔτους 1937, καθορίζων ὅτι ἡ ἐτησία αὕξησης ἀποβαίνει σχετικῶς μικρὰ κατὰ τὸ 15^{ον} ἔτος, μὴ αὐξανομένη ἢ ἐπ' ἐλάχιστον μετὰ ταῦτα, διὸ Υ. πνευματικῆς ἡλικίας 15 ἐτῶν ἔχει χρονολογικὴν ἡλικίαν 16 ἐτῶν καὶ πλέον.

Ἐξ ἐρευνῶν τοῦ Pyle, συνδυάσαντος προβλήματα ἐρευνῶν ἐπὶ πρωτοετῶν καὶ τεταρτοετῶν φοιτητῶν δι' 7 ἐν ὄλῳ τέστ, εὗρέθη ὅτι καὶ μετὰ τὸ 16^{ον} ἔτος χωρεῖ, βραδύτερον πάντως, ἡ διανοητικὴ ἀνάπτυξις. Ἡ βελτίωσις ὅμως αὕτη θεωρεῖται ὡς συνάσκησις καὶ μεταφορὰ ἐπιδόσεως ἐκ μιᾶς ἰκανότητος εἰς ἄλλας ἰκανότητας, λόγῳ ἀσκήσεως καὶ οὐχὶ ὡς καθαρῶς πνευματικὴ ἀνάπτυξις.

Κατὰ τὰς ἐρεῦνας τοῦ Thorndike ⁽³⁾ ἡ διανοητικὴ ἀνάπτυξις φαίνεται ὅτι χωρεῖ ταχύτερον κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη καὶ φθάνει τὸ ἥμιστον σημεῖον τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς εἰς τὸ 14^{ον}, 15^{ον} ἢ 16^{ον} ἔτος, ἔκτοτε δὲ παρατηρεῖται μικρὰ τις ἀνάπτυξις ἢ ἀρνητικὴ χώρασις μέχρι τοῦ 20^{οῦ}, ὁπότε παύεται ἡ ἀνάπτυξις. Συμφώνως πρὸς τὰς ἐρεῦνας τῶν Miles, Jones καὶ Conrad (1933), τὸ ἀκρότατον ὄριον τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως ἐξικνεῖται μέχρι καὶ πέραν τοῦ 18^{ου} ἔτους. Ἡ ἰκανότης δ' αὕτη μένει στάσιμος μέχρι τοῦ 25^{ου} ἔτους καὶ εἶτα βαθμηδὸν καταπίπτει. Τοῦτο ἄλλως τε καὶ ἐκ τῶν ἐρευνῶν τοῦ Weisenberg ⁽⁴⁾ τῷ 1936 ἐπὶ ἐνηλίκων Υ. διεπιστώθη, καταδειχθέντος ὅτι ἡ μεγαλυτέρα ἔκτασις τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως ἐπεγένετο πρὸ τοῦ 20^{οῦ} ἔτους, μετὰ δὲ τοῦτο μέχρι τοῦ 50^{οῦ} ἐπιγίγνεται μικρὰ αὕξησης εἰς τινὰ Υ. καὶ μικρὰ ἀπόκλισις εἰς ἄλλα.

⁽¹⁾ Burt G., *The young Delinquent*, London 1932.

⁽²⁾ Terman L., *Measuring Intelligence by the New Stanford Binet Scale*, 1937.

⁽³⁾ Thorndike L. B., *The Measurement of Intelligence*, 1929.

⁽⁴⁾ Weisenberg Th., Rose An, and Mebride Kath. *Adult Intelligence*, 1936 New York.

Κατὰ ταῦτα αὐξάνεται ἡ διανοητικὴ ἰκανότης καὶ μετὰ τὸ 15ον ἔτος Χ.Π. εἰς ὀλίγα ἄτομα, μὴ ἐλαττουμένη εὐκόλως ἀλλὰ χωροῦσα εἰς αὐξήσιν, πλουτισμόν, οὐχὶ ὅμως καὶ εἰς ἀνέλιξιν, εἰς τινὰς μάλιστα πνευματικὰς λειτουργίας καὶ πέραν τοῦ 50οῦ ἔτους.

Ἐν συμπεράσματι παρατηροῦμεν ὅτι ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἡμετέρων ἐρευνῶν, πιστοποιουμένων καὶ παρὰ τῶν ξένων, ἡ διανοητικὴ ἀνάπτυξις φθάνει εἰς τὸ ὑψιστόν αὐτῆς σημεῖον παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν Ἑλλήνων ἐφήβων οὐχὶ πρὸ τοῦ 16ου ἔτους περὶ του χρόνου χρονολογικῆς ἡλικίας.

Ἐπομένως τὸ κατώτατον ὄριον τῆς ποινικῆς ἐνηλικιώσεως, ἂν ἀπὸ διανοητικῆς ἀπόψεως πρόκειται τοῦτο νὰ καθορισθῆ, δεόν νὰ τεθῆ τοῦλάχιστον εἰς τὸ 16ον ἔτος χρονολογικῆς ἡλικίας. Ὁ μεταξὺ δὲ τοῦ 16ου — 18ου ἔτους χρόνος δεόν νὰ θεωρηθῆ ὡς χρόνος ἡλαττωμένης ποινικῆς εὐθύνης, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν πρὸς καταλογισμόν τῆς εὐθύνης ταύτης, πλὴν ἄλλων, καὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς μορφώσεως καὶ ἐκπαίδευσέως τοῦ ὑπὸ κρίσιν ὑποδίκου.

3. Πορίσματα ἐρεύνης τοῦ συναισθηματικοῦ βίου.

Ἡ ἀνωτέρω ὅμως περιγραφεῖσα διανοητικὴ ἀνάπτυξις περιορίζεται, ὡς εὐνόητον ἐκ τῶν λεχθέντων εἶναι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς αἰσθητικά, κινητικὰ καὶ διανοητικὰ χαρακτηριστικά, χωρὶς νὰ περιλαμβάνῃ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν συναισθημάτων καὶ τὴν ἠθικὴν ἀνάπτυξιν.

Καὶ ὅμως τὸ συναίσθημα εἶναι ἐκεῖνο, ὅπερ κινεῖ τὴν νόησιν καὶ κατευθύνει τὴν προσοχήν. Ἐὸ συναίσθημα καὶ αἱ ἀφιθυμίαι, αἱ τάσεις καὶ αἱ διαθέσεις προσανατολίζουσι καὶ κατευθύνουσι τὰς σκέψεις ἡμῶν καὶ τὸν ὅλον πνευματικὸν βίον κινουῦσι καὶ κατευθύνουσι, ἐπὶ τοσοῦτον δὲ μάλιστα, ὥστε ἐνίοτε παύεται ἡ λειτουργία τοῦ πνευματικοῦ βίου ἢ παρακωλύεται, ὅταν ὁ συναισθηματικὸς βίος εἶναι ἐν ὑπερβολῇ διεγέρσει.

Ἐξ ἄλλου, ἐν σχέσει πρὸς τὸ πρόβλημα ἡμῶν, ἐξ ὅλων τῶν νεωτέρων ἐρευνῶν ἐπὶ τῶν ἐγκληματούντων νέων, ἀπεκαλύφθη ὅτι δὲν ὑπάρχει ὁμόλογος σχέσις μεταξὺ εὐφυΐας καὶ τάσεως πρὸς διάπραξιν ἐγκλήματος. Ἀλλ' ὑπάρχει θετικὴ σχέσις μεταξὺ εὐφυΐας καὶ εἴδους γενομένου ἐγκλήματος ὃ βλάξ δηλ. δύναται ἐγκληματῶν νὰ χρησιμοποίησιν βίαν, ἐνῶ ὁ εὐφυέστερος ἐγκληματίας ἀντ' αὐτῆς θὰ χρησιμοποίησιν πανουργίαν.

Ὁ βαθμὸς τῆς εὐφυΐας, ἐν ἄλλαις λέξεσι, δὲν εἶναι τόσον σπουδαῖος παράγων τοῦ ἐγκλήματος, ὅσον εἶναι τὰ κίνητρα καὶ ἐλατήρια

εἰς πράξεις, τὰ ἔνστικτα, ὁρμέμφυτα καὶ αἱ ἐπιθυμίαι, ἐκ τῆς ἰσορροπίας τῶν ὁποίων καὶ δὴ τῶν ἐγωϊστικῶν καὶ τῶν κοινωνικῶν ἐξ αὐτῶν, ἐξαρτᾶται καὶ ἡ λειτουργία ἡ κανονικὴ τοῦ πνεύματος καὶ ἐπομένως τὸ δυνατόν τῆς ἐγκληματικότητος. "Ὅθεν, παρὰ τὴν πνευματικὴν ἀδυναμίαν καὶ τὰ ἄλλα αἷτια (¹), ἡ ἐγκληματικότης ἔχει αἷτιαν καὶ τὸν βαθμὸν τῆς διαταραχῆς τοῦ συναισθηματικοῦ βίου, τὴν συναισθηματικὴν δηλ. ἀνισορροπίαν καὶ οὐχὶ μόνον τὴν διανοητικὴν ἀνωριμότητα ἢ ἐλαττωματικότητα. Πρὸς καθορισμὸν, κατὰ ταῦτα, τοῦ αἰτουμένου νομικοῦ ὅριου τῆς ποινικῆς ἐνηλικιώσεως ἐξετιαστέα καὶ ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἐξέλιξις τοῦ συναισθηματικοῦ βίου τοῦ "Ἕλληνοσ ἀνηλίκου, ἰδίᾳ δὲ ἐνταῦθα τοῦ "Ἕλληνοσ ἐφήβου.

Ἐξ ἡμετέρας ἐρεῦνης τῶν διανοητικῶν διαφερόντων 2.000 Ἕλλήνων ἐφήβων καὶ δὴ τοῦ διαφέροντος πρὸς γραφὴν ποιημάτων, κατεδείχθη ὅτι κατὰ τὸ τέλος τῆς ἡλικίας τῶν 17 ἐτῶν καὶ μετ' αὐτὴν γράφονται τὰ περισσότερα τῶν ποιημάτων τῶν ἐφήβων, ἀναγιγνώσκονται τὰ περισσότερα ἀναγνώσιμα καὶ παρακολουθοῦνται αἱ περισσότεραι κινηματογραφικαὶ παραστάσεις καὶ μάλιστα αἱ ἐρωτικοῦ περιεχομένου, σημεῖον, ὅτι κατὰ τὸ τέλος τῆς ἡλικίας ταύτης καὶ μετ' αὐτὴν ὁ Ἕλληνοσ ἐφηβοσ ἀρχεται προσαρμοζόμενος εἰς τὴν πραγματικότητα καὶ ὠριμάζων (²).

Ὅμοίως ἐκ τῶν ἐρευνῶν τοῦ Wheeler τῷ 1931, (³) διεπιστάθη ὅτι ἡ συναισθηματικὴ ἀνάπτυξις τῶν ὁμαλῶν ἐφήβων ἀκολουθεῖ ἀλληλοδιαδόχως τρία στάδια.

Κατὰ τὸ πρῶτον ὁ ἐφηβοσ ἀφυπνιζόμενος ἀναγνωρίζει τὸ ἴδιόν αὐτοῦ καὶ τὴν προσωπικότητά του, ἐξ οὗ βοηθεῖται εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ψυχικῆς του ἀνεξαρτησίας.

Κατὰ τὸ δεύτερον ἐμφανίζει ἐπαρκῆ γενετήσιον ὀρμὴν καὶ δοκιμάζει ἐξ αὐτῆς συγκινήσεις ἔναντι τοῦ ἑτέρου φύλου.

Κατὰ τὸ τρίτον δὲ ὁ ἐφηβοσ μόλις ἀναπτύσσει διαθέσεις καὶ τάσεις ἰδανικῆς καὶ συναισθηματικῆς μορφῆς καὶ φύσεωσ κοινωνικῆς, καλαισθητικῆς καὶ θρησκευτικῆς.

Τὰ εὐρήματα ταῦτα τοῦ Wheeler ἐπιβεβαιοῦνται ὡσαύτως ὑπὸ τῶν ἡμετέρων ἐρευνῶν ἐπὶ 2.000 ἀρρένων καὶ θηλέων ἐφήβων ὡσ πρὸς τὰ ἰδανικὰ αὐτῶν, τῶν ἐφήβων 18—20 ἐτῶν τεινόντων πρὸς εὐρυτέ-

(¹) Γ. Σακελλάριου, Στοιχεῖα Κοινωνιολογίας, σελ. 307 κ. ἐξ.

(²) Βλ. Γ. Σακελλάριου, Τὰ διανοητικὰ διαφέροντα τῶν ἐφήβων, τεῦχος Β' Θεσσαλονίκη 1938.

(³) Wheeler O. A., Variations in the Emotional Development of Normal Adolescents Brit. J. of Educ. Psychology, 1931, 1, p. 1—12.

ραν κατάκτησιν τῆς ζωῆς ἄνευ μιμνήσεως ἐξεχουσῶν προσωπικοτήτων τῆς κοινωνίας, ὡς κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη.

Ἐπὶ τῇ βάσει ἄλλων Ἑλληνικῶν ἐρευνῶν⁽¹⁾ ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς παρὰ ξένων ὁμοίας καὶ δὴ ὡς πρὸς τὴν ἐξέλιξιν τῶν κυριωτέρων ἀψιθυμιῶν καὶ δὴ τοῦ θυμοῦ, εἰς τὴν παιδικήν, τὴν ἐφηβικὴν καὶ τὴν ἀνδρικήν ἡλικίαν παρατηροῦμεν ὅτι 1) τὰ μικρὰ παιδιά θυμῶνουσι πλὴν ἄλλων αἰτίων, κατὰ τὰ $\frac{1}{4}$, ἢ διότι ἐπιχειρεῖται ἀφαίρεσις ἀπ' αὐτῶν παιγνίου τινός, ἢ διότι ἐπιβάλλεται εἰς αὐτὰ ἡ ἔνδυσις ἢ ἔκδυσις ἢ διότι ἀπαιτεῖται ἡ μετάβασις αὐτῶν εἰς ὠρισμένον μέρος τῆς οἰκίας (διὰ τὰς σωματικὰς αὐτῶν ἀνάγκας).

2) Οἱ Ἕλληνες ἐφηβοί, ὡς ἐκ τῶν ἐπὶ 500 ἐφήβων γενομένων ἡμετέρων ἐρευνῶν συνάγεται, θυμῶνουσι κυρίως α) ἐκ τοῦ πειράγματος, οἱ μὲν 12—17 ἐτῶν περισσότερον καὶ δὴ κατὰ 40—45%, ἐνῶ κατὰ 8% οἱ πέραν τῶν ἐτῶν τούτων. β) Ὀργίζονται οἱ Ἕλληνες ἐφηβοί λόγω ὑβρεως καὶ προσβολῆς καὶ δὴ κατὰ 14—20% μέχρι τοῦ 17ου ἔτους, ὀλιγώτερον δέ, καὶ δὴ κατὰ 12% μετὰ τοῦτο, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς νεάνιδας, αἵτινες κατὰ 8—12% ὀργίζονται διὰ τὴν αἰτίαν ταύτην μέχρι τοῦ 17ου ἔτους, κατὰ 8% δὲ μετ' αὐτό. Γενικῶς δὲ τὰ κύρια αἴτια τοῦ θυμοῦ τῶν ἐφήβων εἶναι: τὸ πείραγμα, ἡ ὑβρις καὶ ἡ προσβολή· ἡ ἀποτυχία εἰς τι, ἄτοπόν τι θέαμα ἢ πρᾶγμα καὶ ἔπειτα ἡ ἀδικία. Τὸ αἰώνιον δηλ. Ἑλληνικὸν φιλότιμον, ἡ πολύτιμος αὕτη δύναμις καὶ τὸ σπουδαιότατον χαρακτηριστικὸν καὶ ἀρετή, καθ' ὅ, παρὰ τὴν πρὸς τὴν οἰκογένειαν ἀφοσίωσιν διακρίνεται ὁ Ἕλλην ἄλλων λαῶν, ἀποδεικνύεται ἰσχυρὸν καὶ διὰ τῶν ὡς ἄνω πειραματικῶν ἐρευνῶν.

3) Ἐκ τῶν ὑπὸ τῶν ξένων καὶ παρ' ἡμῶν ἐπὶ Ἑλλήνων φρονητῶν ἐρευνῶν ὡς πρὸς τὸν θυμὸν τῶν ἐνηλίκων συνάγεται ὅτι, ἐνῶ τὰ τοῦ ἐφήβου αἴτια πρὸς θυμὸν εἶναι κοινωνικά, τὰ τοῦ ἐνηλίκου εἶναι περισσότερον πρακτικά: ὀργίζεται δηλ. κυρίως ὁ ἐνήλικος διότι τὸ ἔργον ἢ ἡ ἀνεσις αὐτοῦ παρενοχλεῖται καὶ διαταράσσεται, ὀλιγώτερον δὲ λόγω κοινωνικῆς ἐπιδειξιομανίας.

Ἐξ ἄλλων ἐρευνῶν ὑπὸ τοῦ Furfey καὶ Presssey⁽²⁾ τῷ 1933 κατεδείχθη ὅτι ὑπάρχει πλήρης σχέσις μεταξύ συναισθηματικῆς καὶ

(1) Πρὸβλ. Γ. Σακελλαροῦ, Πειραματικὴ ἐρευνα συναισθηματικοῦ βίου, Ἀθήναι 1932.

(2) Presssey S. L. and Presssey L. G., Development of the Interest—Attitude Tests, Journal of Applied Psychology, 1933, 17: 1—16. Furfey P. A.—A Revised Scale for Measuring Developmental Age in Boys, Child Development, 1931 v. 2, N° 2.

διανοητικῆς ὠριμότητος, ἐφ' ὅσον δὲ ἡ τελευταία, ὡς ἀνωτέρω κατεδείχθη, μόλις κατὰ τὸ 16^{ον} ἔτος χρονολογικῆς ἡλικίας κατὰ τὸ πλεῖστον φθάνει τὸ ἀκρότατον ὄριον τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς καὶ ἡ συναισθηματικὴ ὠριμότης δὲν δύναται νὰ συμβαίῃ πρὸ τοῦ 16^{ου} ἔτους χρονολογικῆς ἡλικίας.

Συμπέρασμα. Ἀπὸ συναισθηματικῆς πλευρᾶς καὶ κριτηρίου ἐξετάζοντες τὸν Ἕλληνα ἀνήλικον δὲν θὰ ἠδυνάμεθα μῆτε τὸ 16^{ον} ἔτος νὰ θέσωμεν ὡς ὄριον ἐνάργεως τῆς ποινικῆς ἐνηλικιώσεως.

4. Πορίσματα ἐρεῦνης τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἠθικῆς κρίσεως.

Ἄλλ' ἴσως τὰ ἀπὸ τῆς συναισθηματικῆς ἀπόψεως πορίσματα τῆς ἐρεῦνης τῆς ὅλης τοῦ ἐφήβου προσωπικότητος δὲν φανῶσιν εἰς τινὰς ἐπαρκῶς πειστικά. Ἰσκέῖνο ἄλλως τε ὅπερ ζητεῖ ἡ ποινικὴ δικαιοσύνη καὶ σημασίαν καὶ ἀξίαν ἐν προκειμένῳ ἔχει μᾶλλον, εἶναι ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα: Ἦς ἡ ἡλικία, καθ' ἣν ὁ Ἕλληνας ἐφήβος ἔχει ἀποκτήσει λόγῳ τῆς ἐκ τοῦ οἴκου καὶ τοῦ περιβάλλοντος ἐν γένει ἀνατροπῆς τοῦ τὰς ἐννοίας τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ καὶ τὴν ἱκανότητα νὰ διακρίνῃ ἂν πρῶξις τις εἶναι παράνομος, ἀνῆθικος καὶ τιμωρητέα, ὥστε καὶ διανοούμενον τὸ ἄτομον τὴν κακὴν ταύτην πρῶξιν νὰ ἀντιτάσῃ κατ' αὐτῆς ἀποκωλυτικὰς σκέψεις (Hemmungsauflösungen); Ἦς ἡ ἡλικία, καθ' ἣν ὁ ἐν ἀναπτύξει Ἕλληνας δύναται νὰ «ἐνεργήσῃ μετὰ διακρίσεως» εἰς τινὰ περίστασιν, νὰ κρίνῃ δηλ. μίαν ἐγκληματικὴν πρῶξιν ἂν εἶναι τοιαύτη, διαβλέπων ἂν αὕτη εἶναι ἠθικῶς ἐπιτρεπτέα καὶ ὀρθή, ἢ καταδικαστέα καὶ ἐσφαλμένη, ὅχι δὲ μόνον προκειμένου περὶ ζητημάτων κοινῆς φύσεως, ἀλλὰ καὶ ἐξαιρετικῶν καὶ ἀσυνήθων, ἅτινα ἀπαιτοῦσι κρίσιν;

Ἐξ ἐρευνῶν ἡμῶν γενομένων ἐπὶ 430 Ὑ. νέων καὶ νεανίδων ἡλικίας 15—18 ἐτῶν, εἰς ἃ Ὑ. προσβλήθη πρὸς κρίσιν ἱστορημα περιγράφον πράξεις καθαρῶς παρανόμους, πλὴν παρουσιάζον καταστάσεις ἀσυνήθεις καὶ ἀπαιτούσας ἱκανὴν διορατικότητα πρὸς κρίσιν αὐτῶν, συνήχθησαν, πλὴν ἄλλων πορισμάτων ἐκτενῶς ἀναφερομένων εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (12, 1937 σελ. 367), καὶ τὰ ἐξῆς πορίσματα:

1) Ἡ ἠθικὴ κρίσις ἀναπτύσσεται εἰς τὸ 16^{ον} ἔτος κατ' ἀναλογίαν 65—75 %, πλήρως δέ, 100 %, εἰς ἡλικίαν 18 ἐτῶν καὶ πέραν.

2) Οἱ Ἕλληνες νέοι εἶναι περισσότερον ἀνεπτυγμένοι ὡς πρὸς τὴν

ήθικὴν κρίσιν τῶν Γερμανῶν ὁμηλικῶν των (1) καὶ τοῦτο διότι: α) 14% μόνον τῶν 17 ἐτῶν Γερμανῶν, ἐφ' ὧν ἐγένετο παρομοία ἔρευνα, ἔκριναν πρῶξιν τινὰ καθαρῶς παράνομον καὶ ἐσφαλμένην πλὴν ἀσυνήθην, ὡς τοιαύτην, 48% δὲ οὔτε παράνομον, οὔτε ἐσφαλμένην, τῶν ὑπολοίπων 38% θεωρησάντων τὴν πρῶξιν μᾶλλον ἐσφαλμένην, ἀλλ' οὐχὶ καὶ παράνομον, β) διότι ὡς πρὸς τὴν ἐπιβλητέαν ποινὴν, 64% τῶν ὡς ἄνω Γερμανῶν ἔκριναν τὴν ὅλην διαγωγὴν ἀμαρτήσαντός τινος νέου ὡς μὴ τιμωρητέαν, ἐνῶ ἐκ τῶν Ἑλλήνων νέων 30% ἀπεφάνθησαν ὁμοίως.

3) Πλήρης ἀνάπτυξις τῆς ἠθικῆς κρίσεως γενικῶς καὶ παρὰ πᾶσι δὲν ἐπέρχεται πρὸ τοῦ 18ου ἔτους τῆς ἡλικίας.

Τὰ ἄνωτέρω πορίσματα καταδεικνύουσιν ὅτι τινὲς τοῦλάχιστον τῶν ἀγαμέμων πρὸ τοῦ δικαστηρίου ἐνόχων ἐφήβων, οἵτινες δικαιολογούμενοι διὰ τὴν ἢν κατηγοροῦνται πρῶξιν, διατείνονται ὅτι δὲν ἐγνώριζον ἂν αὕτη ἦτο ὄντως ἐσφαλμένη καὶ παράνομος, δέον γὰρ γίνωνται πιστευτοί.

Μικρὰ τις ἀπόκλισις ἀπὸ τοῦ συνήθους χρωματίζει εἰς τὸν νοῦν τοῦ ἐφήβου διαφόρως κατάστασιν τινὰ. Τοιοῦτοτρόπως τὸ παιδίον δὲν κλέπτει τὰ χρήματα ἀπὸ τοῦ πορτοφολίου τοῦ πατρὸς ἢ τῆς μητρὸς, θεωροῦν τοῦτο κακόν, ἐν τούτοις λαμβάνει αὐτὰ μεθ' ἡσύχου συνειδήσεως ἀπὸ τῆς τραπέζης ἢ ἀπὸ τοῦ δαπέδου, εἰς ὃ ἔχουσι πέσει δικαιολογούμενον ὅτι τὸ χρῆμα εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν δὲν ἀνήκεν εἰς κανένα, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡ πρῶξις τοῦ αὐτοῦ δὲν τῷ φαίνεται ὡς κλοπή.

Κατὰ ταῦτα σχετικῶς κατ' ἀναλογίαν (65—75%) ἀνάπτυξις τῆς ἠθικῆς κρίσεως τοῦ Ἑλληνοῦ ἐφήβου συντελεῖται κατὰ τὸ 16ον ἔτος περιπου (15 1/2—16 1/2), πλήρης δ' ἀνάπτυξις αὐτῆς ἐπισυμβαίνει ἀπὸ τοῦ 18ου ἔτους καὶ πέραν. Ἐφηβός τις ἐπομένως, κάτω τῶν 18 ἐτῶν, ἀμαρτήσας, εἶναι δυνατόν νὰ μὴ εἴχε τὴν ἱκανότητα νὰ ἐνεργήσῃ «μετὰ διακρίσεως», ὅτε ἔξετέλει κακὴν τινὰ πρῶξιν.

Λιὰ τοῦτο καὶ τὸ κατώτατον ὄριον πρὸς ποινικὸν καταλογισμὸν παρ' ἡμῖν, ἐξεταζόμενον ἀπὸ ἀπόψεως ἀναπτύξεως τῆς ἠθικῆς κρίσεως, δὲν δύναται νὰ εἶναι κατώτερον τοῦ 16ου ἔτους, τὸ δὲ ἀνώτατον, οὐχὶ κατώτερον τοῦ 18ου ἔτους χρονολογικῆς ἡλικίας.

Συγκεφαλαιοῦντες πάντα τὰ πορίσματα τῆς ἀπὸ τῶν ἄνωτέρω τεσσάρων ἀπόψεων, φυσιολογικῆς, διανοητικῆς, συναισθηματικῆς καὶ

(1) Βλ. Fischer S., Über die Einsicht der Jugendlichen Zeitschrift für Kinderforschung, 1932, 497—510. Πρακτ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν 1937, σελ. 367—362.

ἠθικῆς ἐρεῦνης τοῦ "Ἕλληνας παρατηροῦμεν ὅτι ἡ φυσιολογικὴ ὄριμότης αὐτοῦ ἐπισυμβαίνει κατὰ μείζονα ἀναλογίαν (70 %/ο) μεταξὺ 12 1/2 — 16 1/2 ἐπὶ τῶν ἀρρένων, καὶ ἐπὶ τῶν θηλέων κατ' ἀναλογίαν (90 %/ο) μεταξὺ 11 1/2 — 15 1/2 ἔτους ἢ δι' ἀμφοτέρω τὰ φύλα περίπου κατὰ τὸ 15^{ον} ἔτος. Πλήρης διανοητικὴ ἀνάπτυξις τελεῖται ὡσαύτως κατὰ μείζονα ἀναλογίαν ἀπὸ τοῦ 16^{ου} ἔτους καὶ πέραν, ἡ δὲ συναισθηματικὴ καὶ ἡ ἠθικὴ κατὰ μείζονα ἀναλογίαν ἐπέρχεται ἐπίσης ἀπὸ τοῦ 16^{ου} ἔτους καὶ πέραν.

Κατὰ ταῦτα, ἐφ' ὅσον, ὡς ἀλλαχοῦ καὶ ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ 1931 ἐτονέσαμεν (1), δὲν θὰ ἔχη εἰσαχθῆ καὶ παρ' ἡμῖν ἡ ἐπιβαλλομένη ὑπὸ ψυχολόγων δικαστῶν κρίσις τῶν νεαρῶν ἐγκληματιῶν, φρονοῦμεν ὅτι τὸ αἰτούμενον παρὰ τῆς ποινικῆς ἐπιστήμης ὄριον ἐνάρξεως τοῦ ποινικοῦ καταλογισμοῦ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι τὸ 12^{ον} ἔτος, οὔτε τὸ 14^{ον}, ἀλλ' ἐν ὄψει τῶν δεδομένων τῶν ἀνωτέρω 4 εἰδῶν Ἑλληνικῶν ἐρευνῶν ὀφείλει νὰ εἶναι τὸ 16^{ον} ἔτος (15 1/2 — 16 1/2), ὄριον περιλαμβάνον τὰ 75 % τῶν Ἑλλήνων ἐφήβων ἀπὸ ἀπόψεως ἀναπτύξεως καὶ ὄριμότητος φυσιολογικῆς, διανοητικῆς, συναισθηματικῆς καὶ ἠθικῆς· ὄριον δ' ἀπολύτου ποινικῆς εὐθύνης πάλιν, ἐν ὄψει τῶν ὡς ἄνω ἐρευνῶν καὶ πορισμάτων, δεόν νὰ ὀρισθῆ τὸ 18^{ον} ἔτος (17 1/2 — 18 1/2), καὶ ὅ, σχεδὸν παρὰ πᾶσιν ἔχει συμπληρωθῆ ἡ ὅλη ἀνάπτυξις τοῦ ψυχοφυσικοῦ ὄργανισμοῦ, τοῦ μεταξὺ τῶν δύο τούτων ὀρίων χρόνου ἀφιεμένου εἰς τὸν δικαστήν, ὡς ὄριον περιορισμένης εὐθύνης.

(1) Βλ. Γ. Σακελλάριου, Ἐγκλημα ἐν Ἑλλάδι 1931 καὶ Γ. Παπαζαχαρίου, Οἱ ἀνήλικοι ἐγκληματῆται, σελ. 95. Ν. Ἐξαρχοπούλου, ἼΙ σωματικὴ ἐξέλιξις τοῦ παιδός, Ἀθήναι σελ. 289.